

Recenzje

**Jerzy Brzeziński, Barbara Chyrowicz,
Małgorzata Toeplitz-Winiewska,
Wojciech Poznaniak (red.)
„Etyka zawodu psychologa”**

**Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008
ss. 328**

Z założenia praca ta ma pełnić funkcję podręcznika dla studentów psychologii; jej redaktorzy przypominają, że w standardach kształcenia z zakresu etyki zawodu psychologa przewidziano minimum 30 godzin zajęć. Mają one pomóc wprowadzić wiedzę do systemu wartości absolwenta, a więc stawiają trudne zadanie. Dlatego warto spojrzeć na omawianą publikację z punktu widzenia osoby mogącej prowadzić zajęcia z etyki zawodu.

Treść pracy zawiera się w pięciu częściach: Etyka ogólna – etyka zawodowa (I), Psycholog jako badacz i nauczyciel akademicki (II), Psycholog jako diagnosta (III), Psycholog jako specjalista udzielający pomocy psychologicznej (IV), Psycholog jako ekspert (V) – w sumie 18 rozdziałów. Książka jest rezultatem pracy czterech autorów z ośrodków akademickich (Lublina, Poznań, Warszawy) w Polsce.

Każda część na początku zawiera spis rozdziałów, a na każdy rozdział składa się szczegółowy spis treści, treść zasadnicza i podsumowanie. Taki układ pozwala użytkownikowi zacząć zapoznawać się z treścią nawet od podsumowania, a potem dopiero wglębiać się w szczegóły. Autorzy cytują dokumenty ważne dla omawianego zagadnienia i wskazują na inne publikacje, odsyłają na strony internetowe, do załączonej bibliografii, włączają ponadto przypisy wskazujące na źródła rozszerzające wiedzę.

Część I (w pięciu rozdziałach) obejmuje zagadnienia etyki stosowanej w praktyce psychologicznej, wrażliwości etycznej i prezentację podstawowych zasad etycznych, których przestrzegania oczekuje się od psychologa jako profesjonalisty. Wskazuje się tu na konieczność zinternalizowanego charakteru moralności, zakłada więc rozwój moralny psychologa na poziomie autonomii piagetowskiej lub pokonwencjonalnym według Kohlberga. Autorzy bazują na poglądach filozofów, religioznawców i Deklaracji Praw Człowieka (dokument ma 60 lat, ale nie doczekał się jeszcze statusu zobowiązującego państwa do uzgodnienia z prawem, nadal jest jedynie deklaracją...). Zapoznajemy się z argumentami przemawiającymi za koniecznością przełożenia norm etycznych na szczegółowe, które odnoszą się do sytuacji np. wykonywanej pracy. Zasygnalizowane zostały najczęstsze dylematy do rozwiązania, oczekiwana postawa „etycznej wrażliwości” w sytuacjach niemodelowych i waga poszanowania autonomii badanego. Moralne działanie rozumiane jest jako rozumne i wolne, toteż pociąga człowieka do odpowiedzialności przed sobą, zwłaszcza za swój rozwój psychiczny. Jeśli zaniedbuje on ten rozwój, to wtedy, gdy osiąga wiek, w którym dostrzega się owoce własnych wysiłków, mówi, że zmarnował szansę, i jest to cena zaniedbania etyki.

Ponieważ psycholog wykonuje zawód zaufania publicznego, obowiązuje go działanie na rzecz klienta, odpowiedzialność zawodowa i tajemnica zawodowa.

Część II (cztery rozdziały) podejmuje zagadnienia ingerowania w psychikę i mózg pacjenta, respektowania poprawności etycznej i metodologicznej wobec osób badanych

oraz funkcjonowania psychologa w społeczności naukowej. Kończy ją rozważanie nad wprowadzeniem tematyki etyki zawodowej do systemu wartości studenta psychologii. Stawiane są pytania o diagnozę i nadużycie (np. przymus, wartościowanie), paternalizm wobec pacjenta, stosowanie środków farmakologicznych, elektrowstrząsów, psychochirurgii – zmieniających osobowość i prowadzących do degradacji. Ponadto wskazuje się na problemy uzasadnienia stosowania technik nie wspierających terapii, metod tzw. ulepszania psychiki przez projekty wprowadzania chipów do mózgu, poprawy nastroju (zamiast osiągania dobrego nastroju przez rozwiązanie własnych problemów), ingerencji w psychikę badanych (naruszanie autonomii, pseudouprawomocnienie hipotez) i zniewalania odbiorców produktów (skutki pracy psychologów marketingu nie zawsze są korzystne dla odbiorców, zabiegi naruszania autonomii – niezgodne z zasadami kodeksów etycznych w naukach społecznych i z normami metodologicznymi).

W tej części poznajemy szczegółowe uregulowanie związane z cytowaniem prac. Pada ważne stwierdzenie, że „zła nauka jest nieetyczna”. Ważnym problemem jest przechowywanie „wyników pierwotnych”. Zastanawiać może na przykład aspekt praktyczny przechowywania pracy magisterskiej przez absolwenta (przez pięć lat od jej napisania), mającego zwykle niestabilną sytuację życiową (przeprowadzki, niekiedy za granicę). Nauczyciel akademicki (jako psycholog), realizując standardy etyki zawodowej, powinien przejawiać wrażliwość etyczną w czasie zajęć warsztatowych, treningowych, a także pamiętać, że staje się elementem modelującym postawy studentów. Nauczyciel łamie kodeks etyczny, gdy stawia nadmierne wymagania, przejawia brak sumienności w prowadzeniu zajęć, przekracza lub lekceważy rolę wykładowcy. Rozmowy ze studentami wskazują, że takie sytuacje wciąż mają miejsce.

Przypomnienie podstawowych zasad prowadzenia diagnozy, dbałości o dokumentację psychologiczną, zastosowania testów oraz przygotowywania orzeczeń i opinii mieści się w części III (cztery rozdziały). Psycholog, stawiając diagnozę, wpływa na losy badanych. Zdarza się, że musi odmówić postawienia diagnozy (np. gdy był z osobą badaną we wcześniejszych relacjach). Badany ma prawo do informacji zwrotnej o badaniu; trwa ono w określonym czasie, w optymalnych warunkach. Czytelnik uwrażliwiony zostaje na sytuację badanego dziecka, które doświadcza, że te zasady są łamane (zasada poufności, prawa do informacji) w imię złe pojmowanej władzy rodzicielskiej. Psycholog musi znać zasady psychometrii, interpretować otrzymane wyniki z uwzględnieniem kontekstu i celu badania, chronić badanego, unikając języka liczb i etykiet.

Część IV (dwa rozdziały) prezentuje aspekty etyczne pomocy psychologicznej oraz opieki nad ciężko i terminalnie chorymi. Pomoc zakłada zaufanie, poczynając od kontraktu przez dostosowanie do potrzeb po zaufanie interpersonalne i godzenie się z zobowiązaniem wobec wymiaru sprawiedliwości. Część ta przedstawia podstawowe zasady etyczne w relacji z pacjentem. Odpowiedzi terapeuty na przytoczone pytania o jego system wartości pozwalają na stawianie hipotez o jego poziomie moralnym (ramka, s. 243). Uważam, że niektóre odpowiedzi powinny dyskwalifikować terapeutę do czasu osiągnięcia przez niego bardziej zaawansowanego rozwoju. Przytoczone są przykładowe zasady terapii małżonków, z ustaleniem warunków formalnych, możliwych do renegotiacji w jej trakcie. W książce przypomina się o obowiązku superwizji.

Autorzy wskazują na zasady pomocy na odległość, opierającej się nie na terapii, a jedynie na edukacji i wsparciu. Dziś – poza prasą i telefonami zaufania – są prowadzone strony internetowe, oferujące doraźne wsparcie (za 20 zł). W tej części poruszone zostały również dylematy etyczne związane z bólem, cierpieniem oraz zdrowiem i życiem jako wartościami nadrzędnymi. Przytoczone są prawa umierającego, ale i pytania o wolność dysponowania własnym zdrowiem oraz kwestie komercjalizacji ciała (sprzedaż organów).

W mediach psycholog jest zobowiązany do przestrzegania etyki dziennikarskiej; może pełnić tam jedynie funkcję informującą, nie może wystąpić w roli ośmieszającego kogoś. Praca w biznesie zobowiązuje z kolei do przestrzegania zasad w nim obowiązujących, które tu przytoczono. Zasady te bywają naruszane np. w reklamach, które rozbudzają nierealistyczne marzenia, a więc wywołują frustrację u odbiorcy, pomijają grupy marginalizowane, czy w zarządzaniu firmą – przez naruszanie prywatności (telefony poza czasem pracy) i mobbing.

Psycholog jako biegły sądowy powinien kierować się bezstronnością i rzetelnością. Jako mediator, który uruchamia proces integrujący i pojednawczy, musi unikać postawy osadzającej (autorzy zamieszczają 10 zasad obowiązujących biegłego w sądzie).

Omawiana praca przypomina o prawnych regulacjach (Ustawa o Zawodzie Psychologa, Konstytucja RP i inne), zakłada też gotowość (jak na podręcznik przystało) studenta do uzupełniania swojej wiedzy. Taki układ treści, jak w omawianej książce, może ułatwić aktywizację studentów, sprowokować ich do dyskusji i analizy prezentowanych problemów.

Aktualne uregulowania prawne powinni znać również praktycy, którzy kończąc studia, nie mogli dysponować wiedzą o aktualnych przepisach. Autorzy zauważają braki w kodeksie związane ze zmieniającymi się warunkami pracy, rozwojem technologii informacyjnej i zmianami społeczno-ekonomicznymi zachodzącymi w Polsce, np. rolę psychologa marketingu. Wielokrotnie przypomniany jest problem unikania konfliktów ról czy wchodzenia w relacje wątpliwe etycznie, np. zaprzyjaźnianie się z pacjentem, relacje biznesowe. Podkreślona została potrzeba stawiania diagnozy uzasadnionej naukowo, ustawicznego doskonalenia, respektowania praw człowieka (autonomii, godności, intymności, poufności) przez psychologa.

Podręcznik pozwala na porządkowanie wiedzy z perspektywy etyki zawodowej (co ułatwia indeks nazwisk i rzeczowy oraz bibliografia, zamieszczone na końcu książki). Konfrontując prezentowane treści z zachodzącymi zmianami społecznymi i technologicznymi, za kilka lat należy się spodziewać kolejnej edycji podręcznika (albo suplementu), który uwrażliwiać będzie na nowe dylematy etyczne, a może skłoni Polskie Towarzystwo Psychologiczne do uaktualnienia Kodeksu etyczno-zawodowego psychologa.

Sylvia Seul
Instytut Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego